



In memoriam

Danilo Pejović **(1928–2007)**

Opraštajući se od našeg profesora i kolege Danila Pejovića,* profesora emeritusa Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, prisjećamo se filozofa koji je ostavio veliki trag u filozofskom i javnom životu Hrvatske, o čemu svjedoče ne samo mnogi naraštaji filozofa kojima je otvarao misaone vidike i približio bitne aspekte filozofske tradicije i osobito suvremene filozofije, nego i odjeci njegova djelovanja u kulturnoj i inoj javnosti ove zemlje.

Opraštamo se od žustrog i temperamentnog čovjeka, koji je u smirenom ophođenju, pomalo suzdržan, pomalo zagonetan, kao i svaka ljudska osoba, svagda bio i dostupan. Njegova osebnost temeljila se je bez sumnje u jednoj buntovnoj crti njegova sebstva. Ta buntovnost očitovala se u tome da je kao gimnazijalac iz školskih klupa u Varaždinu otišao u partizane, ali i, primjerice, u naslovu rano objavljene knjige *Protiv struje* (1965.), koja se je bavila filozofskim temama, ali – bar implicitno – i tadašnjom društvenom i političkom situacijom, a njen motto ‘Snaga caruje, a um klade valja’ postavio je dijagnozu, koja i danas u velikoj mjeri važi.

Pripadam onoj generaciji studenata i kasnije profesora filozofije koja je imala mogućnost i sreću da gotovo otpočetka prisustvuje i sudjeluje u Pejovićevu filozofskom pohodu, prisustvujući njegovom habilitacijskom predavanju o suvremenoj filozofiji travnja 1962. u prepunom seminaru A-101 Odsjeka za filozofiju. Već to predavanje najavilo je velikog predavača, velikog istraživača i velikog znalca filozofske tradicije i njenih suvremenih opcija, predavača koji je svojom erudicijom, izvrsnim pamćenjem, filozofskom širinom i bogatom ekspresivnošću pozivao na filozofiranje, na misaoni pothvat, na filozofsku refleksiju.

Filozofija je u njegovoj interpretaciji bila obuhvatna i duboka, ali ne i hermetična i nedostupna, nego dohvatljiva, pa i zavodljiva. Ali to ne znači da se njega na tom putu moglo slijediti bez bitnoga napora i rada, bez »preuzimanja napora pojma«, kako je to kazao još Hegel. U svakom slučaju, predavaonice u kojima je on održavao nastavu uvijek su bile krcate slušačima.

Danilo Pejović je u poslijeratnoj filozofiji u Hrvatskoj svakako bio jedan od onih koji je – i na bazi rečene buntovnosti – probijao ideološke barijere i misaone ograničenosti, te istrajno i energično pozivao na sudjelovanje u slobodnoj filozofskoj refleksiji u punom njenom bogatstvu, iz koje nije isključivao ni marksističku tradiciju u njenim istinskim dostignućima, kako to danas mnogi

*

Govor održan na ispraćaju Danila Pejovića,
10. listopada 2007.

čine. Uz to, u svojim predavanjima i javnim nastupima istrajno je zagovarao i demonstrirao europski duh i europsku akademsku tradiciju.

O širini interesa i dubini Pejovićevih filozofskih stremljenja svjedoče njegovi prvorazredni radovi o temama iz povijesti filozofije – o kojoj je, uostalom, formulirao vrlo sadržajne teze. Pritom ne treba zaboraviti čuvene filozofske hrestomatije – ponajprije i danas poticajan prikaz europskoga prosvjetiteljskoga pokreta kao jednog od bitnih utjelovljenja europskoga duha (1957.), potom vrlo sadržajne i orijentirajuće prikaze suvremene filozofije Zapada (1967.). Isto je tako važna njegova, još i danas za svakoga istraživača poticajna i nezaobilazna, analiza i prikaz filozofije Nicolaia Hartmanna (*Realni svijet*, 1960.). Važna su njegova razmatranja o suvremenoj umjetnosti (1982.) – i estetika je bila jedna od tema njegovih predavanja i interesa, a umjetnost je bila za njega jedan od presudnih elemenata oblikovanja ljudske duhovnosti; zatim izazovno tematiziranje *Sistema i egzistencije* (1970.), djelo u kojemu opreka formulirana u naslovu ima presudno značenje; pa iscrpno i produbljeno razmatranje Gadamerove hermeneutike i praktičke filozofije u tom kontekstu (1984.), potom naizgled uopćeno, ali do konkretnosti dovedeno razmatranje duha i slobode (1992.) kao temeljnog okvira u kojemu se zbiva filozofija i ozbiljuju njene intencije; zatim devedesetih godina objavljena knjiga o modernim (1993.), temi koja je zadnjih desetljeća zaokupila mnoge mislioce, kao i osvještavajući i orijentirajući prikaz *Velikih učitelja mišljenja* (2002.), među kojima je za njega M. Heidegger uvijek imao posebno mjesto, a u čijem je seminaru kao postdiplomac sudjelovao još kasnih pedesetih godina.

Iako spopadnut ozbiljnim zdravstvenim problemima, Danilo Pejović je i u poznijim godinama nastavio djelovati kao urednik filozofske biblioteke (pri Nakladi Ljevak), a koncipirao je i pokrenuo izdavanje *Filozofskog leksikona* u Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža, čije dovršenje, eto, nije dočekao.

Kao nastavnik nije širio filozofsku kulturu samo na matičnom fakultetu nego i na mnogim inozemnim sveučilištima, na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, te u IUC u Dubrovniku, a surađivao je i s Institutom za filozofiju. Njegov rad rezultirao je izradom velikog broja disertacija i magisterija pod njegovim mentorstvom. I prevodio je filozofske spise s njemačkog, engleskog i francuskog.

Osim odjeka u njegovih slušača i čitača njegovih radova – što je samo sobom velika satisfakcija – dobio je i javna priznanja, među kojima je svakako najvažnija Državna nagrada Republike Hrvatske za životno djelo, izabran je u profesora emeritusa Filozofskog fakulteta u Zagrebu, te za člana Akademije nauka i umjetnosti BiH. U tom pogledu Danilo Pejović bio je sretan čovjek. Čitav je život radio ono do čega mu je najviše bilo stalo, a taj rad nailazio je na odaziv i ishodio priznanja!

Što reći na kraju: ništa drugo do – hvala Vam profesore i kolega Pejoviću na otvorenim misaonim i duhovnim vidicima, na Vašim djelima i na poticajima. I još valja dodati: Ta postignuća ne smiju se zaboraviti, još manje zapustiti, nego ih valja preuzeti u suvremeni život i dalje ih razvijati. Na taj način možemo se odužiti svome učitelju i uvaženom, dragome kolegi!

Hotimir Burger

Philippe Lacoue-Labarthe (1940–2007)

28. veljače 2007., u 67. godini života preminuo je jedan od najvažnijih predstavnika suvremene francuske filozofije, Philippe Lacoue-Labarthe. Rođen je 6. ožujka 1940. godine u Toursu. Svoju sveučilišnu karijeru započeo je 1967. na Sveučilištu Marc Bloch u Strasbourgu, gdje je predavao sve do 2002. godine. Prvo Lacoue-Labartheovo djelo bilo je studija o Lacanu, *Le titre de la lettre: une lecture de Lacan*, koju je napisao u koautorstvu s Jean-Luc Nancyem. Kao što i sam naslov govori, u pitanju je jedno promišljanje Lacanove teorije koju su dvojica autora razumjeli kao pokušaj podjele subjekta, pri čemu je ta podjela zapravo određena samim psihoanalitičkim diskursom koji reprezentira poziciju Drugog.¹ Subjekt je u psihoanalitičkoj perspektivi podijeljen kroz poziciju zakona ili diskursa. Prema dvojici autora, drugost koja konstituira i postranjuje subjektivnost podređena je i regulirana psihoanalitičkim diskursom. Njihov zajednički rad nastavljen je suradnjom na zborniku *Mimesis des articulatio*s (u kojem, pored autora kao što su Sarah Kofman, Jacques Derrida, Sylviane Agacinski i Jean-Luc Nancy, Lacoue-Labarthe objavljuje tekst »Typographie«, rad koji će zasigurno utemeljiti njegov dalji misaoni put), zatim radom na knjizi *L'Absolu littéraire: Théorie de la littérature du romantisme allemand*, i naposljetku pokretanjem »Centre de recherches philosophiques sur la politique«. Ideja za pokretanjem Centra nastala je na temelju konferencije pod nazivom *Les fins de l'homme* koja se održala u Cerisy-la-Salle. Konferencija je bila posvećena razmatranju političkih dimenzija Derridaove filozofske dekonstrukcije, a naziv potječe iz istoimenog Derridaova teksta iz 1968. godine, kasnije objavljenog u knjizi *Marges de la philosophie* 1972. Osnovne teme predavanja i rasprava u Centru bile su pitanja političkog i politike, totalitarizma, kao i razmatranje supripadnog odnosa političkog i filozofije. Centar je zatvoren 1984. godine, i to iz razloga, kako navodi David Ingram, što su »promišljanje totalitarizma u svim njegovim manifestacijama – kao i razmatranje marksizma, Sartreovim riječima 'neprevladivi horizont našeg vremena', u pogledu granica i mogućnosti kao i rasvjetljavanja suštine političkog kao takvog – u sve većoj mjeri uzurpirale neo-liberalne tendencije koje su totalitarizam sve više identificirale isključivo s 'režimima marksističke provenijencije'«. ² Kao produkt rada Centra pojavile su se dvije knjige – zbornici *Retrait du politique* i *Rejouer le politique*, kao i englesko izdanje

1

Ian James, *The Fragmentary Demand – An Introduction to the Philosophy of Jean-Luc Nancy*, Stanford University Press, Stanford (Ca) 2006., str. 49–50.

2

David Ingram, »The Retreat of the Political in the Modern Age: Jean-Luc Nancy on Totalitarianism and Community«, *Research in Phenomenology*, sv. 18, 1998., str. 115.

zajedničkih izlaganja Lacoue-Labartheovih i Nancyevih radova u Centru pod nazivom *Retreating the Political*, koje je uredio Simon Sparks. Predmet promišljanja dvojice autora bio je odnos političkog i filozofije. Riječ je o »suštinskom (a ne naprosto o slučajnom ili historijskom) su-pripadanju političkog i filozofskog«. ³ *Političko* u bitnome određuje *filozofsko* tako što postavlja njegove granice. U osnovi filozofskog, od njegovih početaka (od samog Platona), političko stoji kao instanca koja formira granicu filozofskog. Ovdje leži Derridaova inauguralna misao (koja je uostalom inaugurirala i sam nastanak Centra) o suštinski »političkom značenju što ga ima svaki filozofski kolokvij«. ⁴ Lacoue-Labarthe i Nancy razlikuju 'političko' od 'politike' – prvo predstavlja suštinu politike, dok je drugo empirijska manifestacija političke prakse. Političko stoji u osnovi filozofije kao nešto što je u bitnom konstituirano. Zapadnu je misao od samog početka konstituirao *polis* i na taj način filozofija ostaje zauvijek ograničena domenom političkog. Kroz cijelu povijest filozofije govorimo zapravo, o političkim institucijama zapadnjačke misli.

U okvirima promišljanja *političkog*, jedna od tema Lacoue-Labartheova rada bit će i Heidegger. Heideggerom se francuski filozof bavi u djelima *L'imitation des modernes* (posebno u tekstovima, »Poétique et politique« i »La transcendance finit dans la politique«, prvobitno objavljenim u *Rejouer le politique*) i *Heidegger: la politique du poème* i dr. Njemački filozof, svojim rektorskim angažmanom 1933. i »šutnjom« pred nacističkim režimom, ostaje nezaobilaznom temom Lacoue-Labartheove kritike. Osnova Lacoue-Labartheova kritičkog stava o Heideggeru zapravo je ideja zasnivanja sveučilišta, o kojoj njemački filozof govori u *Rektorskom govoru*. Problem što ga Lacoue-Labarthe nalazi u Heideggerovu nastupnom govoru jest pitanje rektorskog vodstva (*Führung*) koji bi trebao biti cilj njemačkog sveučilišta. Sveučilište je kroz ideju vodstva jedna hegemonijska struktura. Vodstvo unutar njemačkog sveučilišta, ali isto tako i samo njemačko sveučilište, duhovna je sudbina njemačkog naroda. Lacoue-Labarthe smatra da u Heideggerovu govoru o duhovnom i znanstvenom vodstvu zapravo leži diskurs političkog vodstva Njemačke. Vodstvo se, prema Lacoue-Labartheu, u Heideggerovu govoru otkriva kao duhovna misija njemačkog naroda. ⁵ Osim razmatranja *političkog* i razračunavanja s Heideggerom, Lacoue-Labarthe se bavio i problemom umjetnosti i mimesisa. Pitanje mimesisa francuski mislilac otvara u već spomenutom radu »Typographie«, a dalje razvija u djelu *L'imitation des modernes*, posebice u tekstovima »Diderot: Le paradox de la mimesis« i »Hölderlin et les Grecs«. Klasično poimanje mimesisa zasnovano je na koncepciji oponašanja objektivnog svijeta. Slijedeći Aristotelovu *Fiziku* i Diderotov *Paradox sur le comédien*, Lacoue-Labarthe nalazi da mimesis i umjetnički proces predstavljaju nadopunjavanje, odnosno dovršavanje prirode (iliti onoga što je priroda započela u procesu stvaranja).

Osim spisateljskog, Lacoue-Labarthe bavio se i prevodilačkim radom. Prevodio je, između ostalih, djela Nietzschea, Benjamina, Hölderlina i dr. Zajedno sa Sarah Kofman, Jean-Luc Nancyem i Jacquesom Derridaom uređivao je ediciju *La philosophie en effet*. Bio je član i predsjednik *Collège international de philosophie*. O djelu Lacoue-Labarthea pisao je i Jacques Derrida, i to u tekstu »Desistance«. ⁶ Tekst je objavljen kao predgovor za englesko izdanje izbora Lacoue-Labartheovih radova, naslovljenog *Typography: Mimesis, Philosophy, Politics*. Osim Derridaova teksta, objavljen je i uvod u

Lacoue-Labartheovo mišljenje: *Lacoue-Labarthe: Representation and Loss of the Subject*, australskog filozofa i teologa Johna Martisa.

Bernard Harbaš

3
Philippe Lacoue-Labarthe/Jean-Luc Nancy,
»Opening adress«, u: Simon Sparks (ur.), *The
Retreating the Political*, Routledge, London
1997., str. 109.

4
Jacques Derrida, »Les Fins des homme«,
Marges de la philosophie, Minuit, Paris 1972.,
str. 131.

5
Philippe Lacoue-Labarthe, »La transcenden-
ce finit dans la politique«, *L'imitations des
modernes*, Galilée, Paris 1986., str. 150.

6
Tekst se pojavljuje u knjizi: Jacques Derrida,
Psyché, Galilée, Paris 1987.